ILM
TAHLIL
PROFILAKTIKA
XAVFSIZ JAMIYAT

INSON
QADRINI
HIMOYA QILISH –
BARQAROR
JAMIYAT ASOSI

ÖZBEKISTON RESPUBLIKASI
KRIMINOLOGIYA TADQIQOT INSTITUTI

ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA TÖPLAMI

“Ayollar va bolalarga nisbatan zöravonlik sodir etilishining kriminologik omillari: muammolar, profilaktika va innovatsion yechimlar”

XAVFSIZ
AYOL
BAXTLI BOLA
BARQAROR
KELAJAK

TADQIQOT
TAJRIBA
INNOVATSIYA
IJTIMOIY HIMOYA

Özbekiston Respublikasi Kriminologiya tadqiqot instituti kengaşining yiğilişida (2026 yil 28-sentabrdagi 10-sonli bayonnoma) muhokama qilingan hamda naşrga tavsiya etilgan

Mas'ul muharrir
Özbekiston Respublikasi Kriminologiya tadqiqot instituti boşliği, yuridik fanlar böyiça falsafa doktori (PhD), **B.E. Berdialiyev.**

Taqrizçilar:
siyosiy fanlar doktori, professor **I. Ergaşev;**
yuridik fanlar bo'yiça falsafa doktori (PhD), dotsent **D.Y.Payziyev.**

Naşrga tayyorlovçilar:
yuridik fanlar doktori (DSc), dotsent **S.A.Nurumbetova, H.N.Abdusalomova, M.Ğ.Abdusalomova, D.A.Ubaydullayeva, D.B.Mamarajabova.**

"Kriminologiyaning dolzarb masalalari": Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari töplami (2026-yil 25-sentyabr) / – T.: Özbekiston Respublikasi Kriminologiya tadqiqot instituti, 2026. – 313b.

Mazkur töplamda "Ayollar va bolalarga nisbatan zöravonlik sodir etilişining kriminologik omillari: muammolar, profilaktika va innovatsion yeçimlar" mavzusi doirasida inson qadrini uluğlaş, xotin-qizlar va bolalarning huquq hamda qonuniy manfaatlarini himoya qilişga qaratilgan davlat siyosatining ustuvor yönalişlari, zöravonlikning oldini olişning nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan. Unda zöravonlikning kelib çiqiş sabablari va şart-şaroitlari, ijtimoiy-psixologik va kriminogen omillar, zöravonlik sodir etuvçi şaxslarning kriminologik tavsifi, jabrlanuvçilarning viktimologik xususiyatlari hamda zöravonlikning barvaqt profilaktikasini ta'minlaş mexanizmlari tahlil qilingan.

Şuningdek, töplamda oilaviy-maişiy zöravonlik, jismoniy, ruhiy, jinsiy va iqtisodiy zöravonlik, bolalarga nisbatan şafqatsiz munosabat, raqamli muhitdagi tahdidlar hamda takroriy zöravonlikning oldini oliş kabi dolzarb muammolarga alohida e'tibor qaratilgan. Sohadagi mavjud muammolarni bartaraf etiş, himoya mexanizmlarini takomillaştiriş, ilğor xorijiy tajribani milliy amaliyotga joriy etiş, sun'iy intellekt va raqamli texnologiyalardan foydalaniş, kriminologik prognozlaş hamda ilmiy asoslangan manzilli profilaktika çoralarini işlab çiqiş yuzasidan ilmiy-amaliy taklif va tavsiyalar ilgari surilgan.

Töplam huquqni muhofaza qiluvçi organlar xodimlari, xotin-qizlar va bolalar huquqlarini himoya qiliş sohasi mutaxassislari, oliy ta'lim muassasalarining professor-öqituvçilari, olimlar, tadqiqotçilar, mustaqil izlanuvçilar, talabalar va kursantlar, şuningdek, zöravonlikning oldini oliş, inson huquqlarini ta'minlaş va huquqbuzarliklar profilaktikasi masalalari bilan şuğullanuvçi mutaxassislar uçun möljallangan.

© Özbekiston Respublikasi Kriminologiya tadqiqot instituti, 2026-y.

AYOLLAR VA BOLALARGA NISBATAN ZÖRAVONLIK SODIR ETILIŞINING PSIXOLOGIK-KRIMINOLOGIK OMILLARI VA UNING OLDINI OLIŞNING INNOVATSION YÖNALIŞLARI

Şavkatov Şaxboz Şavkatoviç
Öz. Res. KTI ilmiy xodim-tadqiqotçi, mayor
Şavkatovşaxboz910@gmail.com

Annotatsiya. Tezisda ayollar va bolalarga nisbatan zöravonlikning şaxs, oila, jamoa va jamiyat darajalaridagi psixologik-kriminologik omillari ekologik model asosida tahlil qilinadi. Bolalikdagi salbiy tajribalar, zöravonlikning avlodlararo uzatilişi, jabrlanuvçining viktim xulq-atvori hamda zöravonlikni "oilaviy iş" sifatida me'yorlaştiruvçi ijtimoiy qaraşlarning ahamiyati asoslanadi. Profilaktikaning ilmiy asoslangan va innovatsion yönalişlari böyiça takliflar işlab çiqilgan.

Kalit sözlar: oilaviy zöravonlik, bolalarga nisbatan zöravonlik, kriminologik omillar, viktimologiya, bolalikdagi salbiy tajribalar, avlodlararo uzatiliş, profilaktika, psixologik reabilitatsiya.

Annotation. The thesis analyzes psyçological and criminological factors of violence against women and Children at the individual, relational, community and societal levels on the basis of the ecological model. The role of adverse Childhood experiences, intergenerational transmission of violence, victim behavior and social norms that treat violence as a "family matter" is substantiated. Evidence-based and innovative prevention proposals are formulated.

Keywords: domestic violence, violence against Children, criminological factors, victimology, adverse Childhood experiences, prevention.

Kiriş

Ayollar va bolalarga nisbatan zöravonlik bugungi kunda nafaqat huquqiy, balki jiddiy psixologik va ijtimoiy muammo bölib qolmoqda. UNICEF baholariga köra, dunyoda beş yoşgaça bölgan qariyb 400 million bola, ya'ni uşbu yoşdagi har ön boladan oltitasi uyda muntazam ravişda psixologik tazyiq yoki jismoniy jazoga duç keladi, ulardan taxminan 330 millioni aynan jismoniy usulda jazolanadi [3]. Bu raqamlar zöravonlik eng xavfsiz makon bölişi lozim bölgan oila içida takror işlab çiqarilayotganini körsatadi.

Özbekistonda sönggi yillarda bu borada tizimli islohotlar amalga oşirildi: 2019-yil 2-sentabrda "Xotin-qizlarni tazyiq va zöravonlikdan himoya qiliş töğrisida"gi Qonun qabul qilinib, himoya orderi instituti joriy etildi, 2023-yilda esa Jinoyat kodeksiga oilaviy zöravonlik uçun javobgarlik belgilovçi norma kiritildi. Mahalliy tadqiqotlarda 2019–2024-yillardagi qonunçilik islohotlari xalqaro tajriba bilan qiyosiy tahlil qilinib, huquqiy mexanizmlarni yanada takomillaştiriş zarurligi asoslanadi [6]. Biroq huquqiy çoralar zöravonlikni keltirib çiqaruvçi psixologik va ijtimoiy mexanizmlarga ta'sir qilmasa, ularning samarasi çeklangan bölib qoladi.

Tadqiqot maqsadi – ayollar va bolalarga nisbatan zöravonlikning psixologik-kriminologik omillarini tizimlaştiriş va ular asosida profilaktikaning samarali, innovatsion yönalişlarini taklif etiş. Tadqiqotda xorijiy va mahalliy ilmiy adabiyotlarni nazariy tahlil qiliş, qiyosiy va tizimli-strukturaviy yondaşuvlardan foydalanildi.

Asosiy qism

1. Nazariy asos. L. Xeyse taklif etgan integrativ ekologik model zöravonlikni yagona sabab bilan emas, balki şaxs, munosabatlar (oila), jamoa va jamiyat darajalaridagi omillarning özaro ta'siri natijasi sifatida tuşuntiradi [2]. Uşbu model kriminologiya uçun ham, amaliy psixologiya uçun ham qulay, çunki har bir daraja uçun alohida profilaktik "nişon" belgilaş imkonini beradi.

2. Şaxs darajasidagi omillar. V. Felitti va hamkasblarining bolalikdagi salbiy tajribalar (ACE) böyiça yirik tadqiqoti bolalikda boşdan keçirilgan zöravonlik va oilaviy disfunksiya holatlari soni ortgan sari kattalik davrida xavfli xulq-atvor, ruhiy va somatik kasalliklar ehtimoli bosqiçma-bosqiç oşişini körsatgan [1]. Psixologik nuqtai nazardan bu zöravonlikning avlodlararo uzatilişi mexanizmini tuşuntiradi: bola nizoni kuç işlatib hal qiliş modelini özlaştiradi, emotsional özini-özi boşqariş könikmalari yetarli şakllanmaydi. Zöravonlik sodir etuvçilarda, şuningdek, impulsivlik, past empatiya, nazorat qilişga moyillik, "xotin (bola) sözsiz itoat qilişi kerak" kabi zöravonlikni oqlovçi kognitiv buzilişlar, alkogol va psixofaol moddalarni suiiste'mol qiliş köp kuzatiladi.

Kriminologik tahlilda jabrlanuvçining viktimligi ham muhim örin tutadi. K. Abdurasulova va D. Karaketova jabrlanuvçi xulq-atvorini jinoyat mexanizmining tarkibiy qismi sifatida körib, viktim xulq-atvor turlari va şakllarini tasniflaş profilaktika samaradorligini oşirişini ta'kidlaydi [4]. Oilaviy zöravonlikda viktimlik köpinça iqtisodiy qaramlik, past öz-özini baholaş, örganilgan ojizlik, "farzandlar uçun çidaş" ustanovkasi va tajovuzkorga travmatik emotsional boğlaniş şaklida namoyon böladi. Bolalar esa yoşi va qaramligi sababli obyektiv viktim guruh hisoblanadi. Ta'kidlaş lozimki, viktimlikni örganiş aybni jabrlanuvçiga yuklaş emas, balki uni himoya qilişning aniq nişonlarini belgilaşga xizmat qiladi.

3. Oila (munosabatlar) darajasidagi omillar. Oilaviy zöravonlik odatda bir martalik hodisa emas, balki kuçayib boruvçi davriy jarayondir: taranglikning töplanişi, zöravonlik epizodi, "yaraşiş" va nisbiy tinçlik bosqiçlari takrorlanib turadi. Oiladagi hokimiyat va resurslarning (moliya, uy-joy, qaror qabul qiliş) teng taqsimlanmaganligi, kengaytirilgan oila ierarxiyasidagi keskinliklar, ota-onalarda ijobiy tarbiya könikmalarining yetişmasligi va jismoniy jazoni tarbiya vositasi deb biliş muhim xavf omillari hisoblanadi. UNICEF ma'lumotlariga köra, bola parvarişi bilan şuğullanuvçi kattalarning törtdan biridan köproği jismoniy jazoni bolani töğri tarbiyalaş uçun zarur deb hisoblaydi [3]. Ayolga va bolaga nisbatan zöravonlik köpinça bir oilada birga uçraydi: zöravonlikka guvoh bölgan bola ham psixologik jihatdan jabrlanuvçi hisoblanadi.

4. Jamoa va jamiyat darajasidagi omillar. D. Örinova Farğona viloyati misolida oilaviy zöravonlikning sabablari, öziga xos xususiyatlari va ayollar jabrlanişining oldini oliş böyiça hududiy amaliyotni kriminologik jihatdan tavsiflaydi [5]. Mahalliy va xorijiy tadqiqotlarni umumlaştirib, quyidagi omillarni ajratiş mumkin: "uy gapini köçaga çiqarmaslik" kabi zöravonlikni yaşiruvçi ijtimoiy me'yorlar; murojaat qilgan ayolni qoralaş va "oilani saqlaş" maqsadida şoşilinç yaraştirişga uriniş; erta nikoh va ta'limning uzilib qolişi; mehnat migratsiyasi bilan boğliq oila tuzilmasidagi özgarişlar; hududlarda psixologik yordam va vaqtinçalik boşpana

xizmatlarining yetarli emasligi. Aynan şu omillar zöravonlikning yuqori latentligini, ya'ni rasmiy statistikada aks etmaydigan qismining kattaligini belgilaydi.

Mavjud muammolar

Ötkazilgan tahlil quyidagi asosiy muammolarni körsatadi:

–zöravonlikning yuqori latentligi va jins hamda yoş böyiça ajratilgan işonçli statistikaning yetişmasligi;

–himoya orderi berilgandan söng tajovuzkor bilan tizimli korreksion-psixologik iş olib borilmasligi;

–zöravonlikka guvoh bölgan bolalarning alohida jabrlanuvçi toifasi sifatida e'tibordan çetda qolişi;

–profilaktikaning asosan reaktiv, ya'ni hodisadan keyingi xarakterga egaligi;

–içki işlar, soğliqni saqlaş, ta'lim va mahalla tizimlari örtasidagi axborot almaşinuvining yetarli darajada raqamlaştirilmaganligi.

Takliflar

Yuqoridagi tahlil asosida zöravonlikning oldini oliş böyiça quyidagi takliflar ilgari suriladi:

1. **Xavfni baholaşning yagona raqamli tizimi.** Profilaktika inspektorlari, tibbiyot xodimlari va maktab psixologlari uçun zöravonlik takrorlanişi va hayot uçun xavf darajasini baholovçi standartlaştirilgan sörovnoma (risk-skrining) işlab çiqiş hamda uni idoralararo yagona elektron platformaga integratsiya qiliş. Bu yuqori xavfli oilalarni erta aniqlaş va resurslarni ustuvor yönaltiriş imkonini beradi.

2. **Tajovuzkorlar uçun majburiy korreksion dasturlar.** Himoya orderi berilgan şaxslar uçun kognitiv-xulqiy terapiyaga asoslangan, ğazabni boşqariş, zöravonlikni oqlovçi ustanovkalarni özgartiriş va zarur hollarda qaramlikni davolaşni öz içiga olgan 12–16 maşğulotli dasturlarni joriy etiş, samaradorligini takroriy huquqbuzarliklar körsatkiçi orqali baholab boriş.

3. **Ijobiy ota-onalik dasturlari.** Mahallalar va oilaviy poliklinikalar negizida jismoniy jazoga muqobil tarbiya usullarini örgatuvçi, samaradorligi isbotlangan ota-onalar treninglarini tizimli taşkil etiş; UNICEF ham aynan şunday dasturlarni kengaytirişni tavsiya etadi [3].

4. **Maktablarda travmaga sezgir yondaşuv.** Maktab psixologlarini bolalikdagi salbiy tajribalar belgilarini aniqlaşga öqitiş, öquvçilar uçun emotsional savodxonlik va xavfsiz munosabatlar mavzusidagi maşğulotlarni joriy etiş, aniqlangan holatlar böyiça aniq yönaltiriş algoritmini belgilaş.

5. **Anonim raqamli psixologik yordam.** Telegram-bot va mobil ilova körinişida 24/7 anonim maslahat, xavf haqida xabar beriş va eng yaqin yordam markazini topiş xizmatini yaratiş. Bu, ayniqsa, murojaat qilişdan uyaladigan yoki qörqadigan ayollar va ösmirlar uçun muhimdir.

6. **Jabrlanuvçilarni kompleks reabilitatsiya qiliş.** Psixologik (travma bilan işlaş), huquqiy va iqtisodiy (kasb-hunarga öqitiş, bandlikka kömaklaşiş) yordamni "bir oyna" tamoyili asosida birlaştiriş. Iqtisodiy mustaqillik viktimlikning qayta tiklanişiga tösqinlik qiladi.

7. **Monitoring va ilmiy baholaş.** Latent zöravonlik darajasini aniqlaş maqsadida muntazam anonim viktimologik sörovlar ötkaziş va joriy etilayotgan profilaktik dasturlar natijalarini dalillarga asoslangan holda baholaş tizimini yölga qöyiş.

Xulosa

Ayollar va bolalarga nisbatan zöravonlik köp darajali omillar majmui ta'sirida yuzaga keladi, ularning markazida esa bolalik travmasi, zöravonlikni oqlovçi kognitiv ustanovkalar, oiladagi hokimiyat nomutanosibligi va zöravonlikni yaşiruvçi ijtimoiy me'yorlar turadi. Şu sababli profilaktika faqat jazolaş çoralari bilan çeklanmasligi, balki psixologik korreksiya, erta aniqlaş, ota-onalik madaniyatini oşiriş va raqamli texnologiyalarga tayangan idoralararo hamkorlikni öz içiga olişi lozim. Taklif etilgan çoralar zöravonlikning avlodlararo zanjirini uziş va uning latentligini kamaytirişga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar röyxati

1. Felitti V.J., Anda R.F., Nordenberg D., Williamson D.F., Spitz A.M., Edwards V., Koss M.P., Marks J.S. Relationşip of Childhood abuse and household dysfunction to many of the leading causes of death in adults: The Adverse Childhood Experiences (ACE) Study // American Journal of Preventive Medicine. – 1998. – Vol. 14, No. 4. – P. 245–258.
2. Heise L.L. Violence against women: an integrated, ecological framework // Violence Against Women. – 1998. – Vol. 4, No. 3. – P. 262–290.
3. UNICEF. Nearly 400 million young Children worldwide regularly experience violent discipline at home [Press release]. – New York, 11.06.2024. – URL: https://reliefweb.int/report/world/nearly-400-million-young-Children-worldwide-regularly-experience-violent-discipline-home-unicef-enar
4. Абдурасулова К., Каракетова Д. Виктимологическая характеристика жертв хулиганства и профилактика их виктимного поведения // Общество и инновации. – 2021. – Т. 2, № 12/S. – С. 171–180.
5. Örinova D. Oilaviy zöravonlik jinoyatining kriminologik tavsifi hamda uşbu turdagi jinoyatlarda ayollar jabrlanişini oldini oliş böyiça Farğona tajribasi [Elektron resurs]. – 2025. – URL: https://scienceproblems.uz/index.php/journal/article/view/3294
6. Hafizov D. Oilaviy zöravonlikka qarşi kuraşning huquqiy mexanizmlari: Özbekiston qonunçiligidagi islohotlar va xalqaro tajriba tahlili // Yoş olimlar. – 2026. – № 4(45). – B. 161–167. – DOI: 10.5281/zenodo.20265582.

MUNDARIJA

Kiriş sözi **3**

1. **Berdialiyev Baxtiyor Erkinoviç** – Xotın-qizlar va bolalarga nısbatan zöravonlıkka qarşi kuraşişning kriminologik strategıyası: yangı özbekıston tajribasi va istiqbol vazifalari . 4
2. Nurumbetova Sadoqat Allayarovna – Oilaviy zöravonlikning dastlabki belgilari va uni erta bosqiçda töxtatiş yöllari 12
3. **Zakirova Adina Gulyamovna** – "Raqamli muhitda ayollarga nisbatan ta'qib va tahdidlarning oldini olish" 27
4. **Maxsadov Maxsatullo Ismatoviç** – "Bolalarga nisbatan zöravonlik sodir etilişining kriminologik omillari" 31
5. **Umirzakov Begzod Ataboeviç** – "Jinoyatçilikning sabablari va unga imkon bergan şart-şaroitlar tuşunçasi hamda ularning kriminologik mohiyati" 38
6. **Фарфиев Ёкубжон Атхамджонович** – "Игровая зависимость в подростково-юношеском возрасте: феноменология, психологические последствия и пути профилактики" 44
7. **Кодиркулов Азизжон Саидкул уғли** – "Аутоагрессивное поведение несовершеннолетних: механизмы формирования, факторы риска и основы профилактики" 50
8. **Boltayev Murod Mamarajaboviç** – "Oila-turmuş doirasidagi jinoyatlarning barvaqt oldini olişning taşkiliy asoslarini takomillaştiriş" 55
9. **Baratova Dilnoza Odiljon qizi, Abdusalomov Bahodir Farxodoviç** – "Xotin-qizlar va bolalarga nisbatan zöravonlikning kriminologik determinantlari: viktimologik profilaktikaning zamonaviy modellari" 62
10. **Xudayberganova D.Z.** – "Içki işlar organlari faoliyatida inson huquqlarini ta'minlaşning dolzarb masalalari" 68
11. **Ergaşev Şoxrux Rustam öğli** – "Ijtimoiy tarmoqlar orqali zararli ilovalarni tarqatiş bilan boğliq kiberjinoyatlarning oldini oliş, ayollar va bolalarga nisbatan zöravonlikning kiber şakllari, kriminologik omillari va innovatsion profilaktika yeçimlari" 81
12. **Musurmankulova Iroda Zulpixorovna** – "Ayollar jinoyatçiligining ijtimoiy-psixologik motivlari va profilaktikasining ijtimoiy-huquqiy asoslari" 86
13. **Eşonqulov Uluğbek Latibboy öğli** – "Ijtimoiy tarmoqlar orqali virusli ilovalarni tarqatiş yordamida sodir etilayotgan kiberjinoyatlarning oldini oliş" 92
14. **Şavkatov Şaxboz Şavkatoviç** – "Ayollar va bolalarga nisbatan zöravonlik sodir etilişining psixologik-kriminologik omillari va uning oldini olişning innovatsion yönalişlari" 97
15. **Исаков Лутфуллохон Карамат угли** – "Социальная инженерия как фактор виктимизации женщин и детей в цифровой среде" 101
16. **Abdusalomova Xurshidabonu Nasirdinovna** – "Jinoyatdan jabrlangan voyaga yetmaganlar va ularni himoya qilishning viktimologik yondashuvlari" 108
17. **Abdijalilova Madina Ğofur qizi** – "Voyaga yetmaganlarga nisbatan zörlik işlatib sodir etiladigan jinoyatlarning mazmun-mohiyati" 112
18. **Xodjayev Shaxzod Muzaffar o'g'li** – "Voyaga yetmaganlar uyushgan guruhlari tomonidan zo'ravonlik jinoyatlarini sodir etishga ta'sir etuvchi omillar" 117
19. **Risqiboyeva Sevinç Rustam qizi, Nuriddinov Kamoliddin Najmiddin öğli, Yöldoşev Fozilbek Şarifboy öğli** – "Voyaga yetmaganlarga nisbatan sodir etiladigan jinoyatlarning kriminologik omillari va ularni tergov qiliş muammolari: tergovçilar fikri asosida" . . 120

Kriminologiyaning dolzarb masalalari: Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari to‘plami (2026-yil 28-sentyabr). – T.: O‘zbekiston Respublikasi Kriminologiya tadqiqot instituti, 2026. – 174 b.

Muharrirlar: M.B. Safarov
Texnik muharrir: B.N. Normurodov

Özbekiston Respublikasi Kriminologiya tadqiqot instituti,
100187, Tos’hkent s’h., Buyuk ipak yöli köçasi, 243.